

UNICORNIS

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 3 Anno 2023

Medicinhistoriska
museet i Helsingborg

Apoteksminnen
från svunna tider – del 4

Tryggt med rutiner ...

Så har då hösten gjort sin entré efter en ovanligt regnig sommar. Dags att återgå till vardagsrutiner och föreningsmöten. Och det är ju egentligen ganska skönt ...

I detta nummer av Unicornis fortsätter vi med del 4 av Apoteksminnen från svunna tider. En samling berättelser om apoteksverksamhet från 60-talet och framåt, insamlade på initiativ av Anders Uppfeldt. Man slås av den stora skillnaden i innehåll i apoteksverksamheten då mot idag. Hantverket som var en stor och viktig del är helt borta, på gott och på ont.

Vi får som vanligt en rapport från arbetet med att utveckla vårt museum på Wallingatan. Det sker steg i rätt riktning, men tid tar det. Vi ser alla fram emot att i framtiden kunna öppna museet igen för besökande.

Vår styrelsemedlem Elisabeth Carling har besökt Medicinhistoriska museet i Helsingborg och ger en skildring av vad man kan se där. Väl värt ett besök om man har vägarna förbi.

Notera att den 18 november har Sektionen för Farmaci- och Läkemedelshistoria årsmöte i Apotekarso- cietetens lokaler på Wallingatan 26 A. I samband med årsmötet kommer två föredrag att hållas. Se På gång i sektionen. Välkomna!

Thony Björk

Redaktör

thony.bjork@gmail.com

Nils-Otto Ahnfelt

ordförande

Sektionen för Farmaci- och läkemedelshistoria

Unicornis
utges av Sektionen för
Farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@gmail.com

Ola Flink, flink.ola@gmail.com

Anders Cronlund

Susanne Henriksson, layout

Teresa Matérn, ansvarig utgivare

Innehåll

Inledare: Tryggt med rutiner ...	2
På gång i sektionen	2
En rapport från Apotekarso- cietetens museum	3
Apoteksminnen från svunna tider – del 4	4
<i>Bokanmälan</i> : Världsberömda läkemedel	6
Medicinhistoriska museet i Helsingborg	7

 Apotekarso- cieteteten

© Apotekarso- cieteteten Sektion för Farmaci- och läkemedelshistoria och artikelförfattarna.

På gång i sektionen

Nu närmar sig hösten så sakta när vi nu upplevt en som- mar med lokalt både värme och - eller - regn i stora mängder.

Vi har årsmöte den 18 november så det är hög tid att skriva motioner. Efter årsmötet kommer vi att ha två presentationer som vi ämnar spela in. Förra året för- sökte vi oss på att sända föredraget digitalt men vi kan inte påräkna oss stöd från kansliet en lördag så vi pla- nerar att lägga ut föredragen påföljande vecka.

De två föredragen den 18 november är dels Hanna Hodacs som kommer att prata om sina studier av kaffe och te substitut. De som vill kan nog få provsmaka. Vi- dare kommer professor em. Lars-Erik Appelgren att prata om sin bok "Julens växter, smaker och dofter: medicinhistoriska och kulturella funderingar".

Den 30 november kommer Sofia Häggman att berätta om sin bok "Mumier: fakta, forskning, fiktion", som vi också planerar att spela in så att alla kan se den i efter- hand.

Jag tar tacksamt emot förslag på föredragshållare för 2024.

Utgivningsplan Unicornis år 2024

Nr	Manusstopp	Utgivning
1	15 februari	mars 2024

En rapport från Apotekarsocieteten museum

En återkommande del i Unicornis är att vi får en rapport från Annika Wickman hur arbetet med renoveringen av vårt museum går.

Vi är glada att få dela med oss av några spännande nyheter och framsteg som vi har uppnått på senare tid.

Renovering av museihuset med SBG

Vi är glada att informera er om att vi äntligen har undertecknat ett avtal med byggföretaget SBG för att renovera vårt museihus. SBG är en ansedd och erfaren firma med en gedigen bakgrund inom renovering, bland annat av kulturbyggnader.

Digitalisering av filmsamlingen

Under sommaren har vi digitaliserat stora delar av vår filmsamling. Detta möjliggör visning av spännande klipp från våra historiska filmer i det uppdaterade museet.

Webbplatsens framsteg

Vår webbplats, apotekarsocieteten.museum, har varit välbesökt under första halvåret 2023 med cirka 3 500 unika besökare. Intressant att notera är att cirka 1 500 av dessa besökare kommer från Tyskland. Vi är stolta över att vår webbplats har fått internationell uppmärksamhet, trots att texterna enbart är på svenska. Även på Instagram har museets konto en stor internationell krets med följare. Vi blir glada för varje "like" där, och extra stolta blir vi när några av världens finaste farmacihistoriska museer gillar våra inlägg.

Kontinuerlig uppdatering online

Tillsammans med Dan Jibreus arbetar jag kontinuerligt med att berika vår webbplats med mer information. Nu kan ni även hitta en del bilder på enskilda böcker och handskrifter, inklusive Apotekarsocieteten's första protokoll. Detta är en del av vårt engagemang för att göra vårt historiska material tillgängligt för er alla.

Uppdatering av museet

Arbetet med att uppdatera museet fortsätter med full kraft, och vår plan är att påbörja uppbyggnaden av den nya basutställningen så snart byggfirman har avslutat sitt arbete. SBG har uppskattat att renoveringen kommer att ta högst 5 månader. Detta innebär att vi siktar på att återöppna museet om ett år, hösten 2024. Vi ser fram emot att välkomna er till ett uppdaterat, ännu mer fascinerande och tillgängligt museum!

Just nu pågår arbete med faktagranskning av framtida museitexter, och Per Boström och Björn Lindeke har lagt ett stort engagemang på detta under sommaren. Nu har den Farmacihistoriska sektionens styrelse tagit

Det inbundna verket är från 1700-talet och innehåller avskrifter av Apotekarsocieteten's tidigaste kända protokoll. De erbjuder en unik inblick i etableringen av apotek i Sverige.

över facklan. Parallellt pågår insamling av fakta om våra föremål, av bilder och av andra inslag till de framtida utställningarna.

Vi vill tacka er alla för ert ovärderliga stöd och ert fortsatta intresse!

Annika Wickman, för museet

Apoteksminnen från svunna tider – del 4

Apotekaren Anders Uppfeldt har samlat in minnen från apoteksverksamhet under 1950-, 60- och 70-talet. Farmaceuter berättar med egna ord hur man upplevt sin tid på apotek från innehavartiden, över monopol-tiden och fram till det omreglerade apoteksväsendet. Tidigare delar har publicerats i Unicornis nummer 3-2022, 1-2023 och 2-2023. Här kommer del fyra som är två bidrag från Christer Näsström.

Anders Uppfeldt
uppfeldtanders42@gmail.com
0708-36 15 46

Foto: Pixabay

Inkomna bidrag på temat

1. Apotekselev i Östersund 1960 och även postskolär elev där.

Jag tog studenten 1960 vid Östersunds högre allmänna läroverk och blev lovad elevplats vid Apoteket Hjorten i Östersund, där jag började min tjänstgöring 7 september 1960.

Elevtiden

Apoteket Hjorten var ett D-lab (Z) och ägdes av apotekare Norström. Jag var klasskamrat med Svante, hans son, under alla år i läroverket. Apotekare Norström drabbades av cancer och driften av apoteket sköttes av hans 1:e man Erik Högstorp. Han var mycket kompetent och mångkunnig, men hade ett mycket hetsigt humör. När man hörde honom småvissla var det säkrast att hålla sig undan, för den som kom i hans väg då råkade på en ordentlig utskällning. Efter detta utbrott var allt frid och fröjd igen och han sken som en sol igen och allt återgick till det vanliga.

Jag kommer ihåg när vi på morgnarna väntade i trapphuset på att han skulle komma och låsa upp personalingången. Vi var 10–15 st normalt som var samlade där.

Hjorten hade apoteket Frösön och sjukhusapoteket som filialer. Fru Högstorp, apotekare även hon, förestod sjukhusapoteket. Vi hade dessutom dagligen två medicinlådor med paket till Nälden och Krokom, som skickades med tåg. Det var jäktigt många gånger då provinsialläkaren i Krokom, Lundbäck, ringde in alla recept på eftermiddagen och tåget avgick kl.17.

Apoteket var belägen i tre plan med officinen i markplanet. En trappa upp var laboratoriet med ångpanna, destillationsapparat och ångbad, gasgryta på 250 l, degblandare på 500 l och ett rum med tablettmaskiner, siktar och torkskåp för tablettgranulat. Där fanns också kontoret och ett rum för analysverksamhet.

Tablettmaskinerna var igång hela dagarna, särskilt en dubbelstansare som producerade omväxlande magnecyl och magnecyl-kodein. I mindre maskiner tillverkades

fenemal, pentymal m.m. Vi hade även centraltillverkning av enterokinoltabletter till försvaret. Vid den tillverkningen blev det mesta gulfärgat, även håret på den tekniker som arbetade med tablettorna, så det måste följas av en ordentlig sanering.

Någon gång per år tillverkades 500 kg timjansirap i degblandaren, efter att drogen perkolerats i flera rostfria behållare.

Tablettrummet var beläget rakt ovanför officinen så man hörde alltid dunket av dubbelstansaren där.

I gasgrytan tillverkade vi 200 kg barnsalva åt gången, som fylldes på burkar med en handdriven Perpetua. Dessutom tillverkades Hjortens handkräm, efter ett recept av apotekare Norström.

Vi blandade spir.dil till sjukhusapoteket i 200 l kär! som efter analys fylldes på glasflaskor. För detta ändamål användes vattensug, och ett oförlömligt minne av detta är att en av de 5 teknikereleverna arbetade med detta, men råkade i samtal med en annan glömma sig och hålla sugen för länge på flaskan, varför en hel del sprit sögs ut i avloppet. Apotekare Högstorp skulle verifiera utbytet så det blev funderingar kring det med tanke på hans humör. När han fick höra det skrattade han bara.

Jag själv fick förtroende att väga upp ingredienserna till tinc. Opii crocata. Jag hade råvarorna, bl.a. tinct opii och vikterna jag använt, men det dröjde innan Högstorp kom och skrev på så jag blandade samman alla råvaror och gjorde allt färdigt. Jag hade ingen tanke på att det var något särskilt med Tinct. Opii. Nåväl, Högstorp signerade beredningen och hans humör drabbade inga elever, vad jag kan minnas.

Vid den tiden var det konstant brist på farmaceuter och man fick förlita sig på korttidsvikariat. Jag minns ett tillfälle då en äldre farm kand. (gift med en major vid regementet I 5) tog mig åt sidan och talade om att jag som apotekarelev inte borde umgås med teknikerelever och apotekstekniker. Jag träffade en del av mina arbetskamrater ute på dans, så jag funderade inte så mycket på skillnaderna.

Hjorten hade också en verksamhet med kemiska

vattenanalyser där Högstorp hade behörighet att under-teckna analysattesterna. Analyserna utfördes på Frösöapoteket av apotekstekniker. Resultaten granskades av Högstorp och undertecknades. Lådorna med vattenprover anlände till Hjorten vid stora torget och transporterades med trehjulig trampcykel till Frösön av springpojkar.

En udda tillverkning som jag kommer ihåg från den preschoolära elevtiden var fosforolja för veterinärt bruk. Jordnötsolja vägdes upp i en stor mjölkkruka och vit fosfor tillsattes, locket tätades noga och förslöts varpå tunnan fick rulla några dygn på en motordriven rullmaskin för att lösa upp fosfor.

Farmistiden och arbete som postskolär elev

Under min tid på Farmis avled Norström och Bengt Hackzell fick privilegiet på Hjorten. Då jag var hemma i Östersund på nyårshelgerna fick jag under flera år delta i inventeringarna, som skulle ske på nyårsaftonen. Det var mina första kontakter med Bengt Hackzell, och jag hade ambitionen att återvända till Hjorten efter min examen, något som jag tror att Bengt uppskattade p.g.a. den rådande bristen på farmaceuter.

När jag gjort klart mina studier i början av 1964, stannade jag kvar ett halvår i Stockholm och körde Taxi. Jag hade träffat en flicka från Älvdalen som jobbade som utlandstelefonist på Jakobsbergsgatan och vi funderade tillsammans på hur framtiden skulle bli. Hon avslutade sin anställning under hösten och flyttade hem. Den 7 december 1964 åkte hon med mig till Östersund, där jag skulle fullgöra min postskolära tid på Hjorten. Den dagen blåste det och var 20 grader kallt, så hon höll på att vända direkt. I början bodde vi hos mina föräldrar i en lägenhet på 2 rum och kök, tills vi fick ta över en egen ombyggd kontorslokal på 4 ROK av en farmaceut på Hjorten, som skulle flytta till Uppsala med sin familj. Vi gifte oss 1965 och firar snart 57 år som gifta.

Från den postskolära tiden har jag inte så många minnen annat än farmaceutbristen som gjorde att jag tidigt blev betrodd med mycket ansvar. Högstorp var kvar som 1:e man och hade allt ansvar för driften. Hackzell skötte ekonomin men bodde kvar i Stockholm i en stor lägenhet vid S:t Eriksplan.

Som elev fick man ju inte signera etiketter, men jag fick göra i ordning recept. Lösningen blev att när etiketterna var utskrivna så kom Högstorp och skrev på dem och därefter gjorde jag klart de recept som jag höll på med. Det fanns ytterligare några receptarier anställda, men de behövde inte ta ansvar för mina recept. Då jag själv fick receptariekompetens fick jag gå in i nattvaktsjouren, som i början innebar att man skulle sova över på apoteket, men under senare tid att man hade telefonjour i hemmet och skulle infinna sig inom en timme. Vi delade jouren med apoteket Örnen men varannan månad.

Högstorp blev så småningom innehavare av apoteket i Kiruna och flyttade. Hackzell bodde kvar i Stockholm men kom upp med tåg på måndag morgon och åkte hem torsdag eller fredag. Bengt visade mig fortsatt stort förtroende och jag fick ta över Högstorps roll. (Jag var då 25 år). Jag fick hela ansvaret för driften av Hjorten under Bengts bortavaro och om det var något särskilt så kunde jag ringa.

Folke Wiman anställdes som sjukhusapotekare efter Elsa Högstorp som flyttade till Kiruna med Erik och han var ett mera omedelbart stöd då Hackzell inte var närvarande.

Folke hade även vattenkompetens och tog hand om den verksamheten.

Den vidare utvecklingen av Hjortens handkräm fick jag ta över då Apoteksbolaget inte ville ha några lokala produkter och D-labs produktionen lades ned.

2. Elev i Östersund 1960. Vattenanalyser på Hjorten i Östersund.

När jag började som elev vid Apoteket Hjorten i september 1960, gjordes analyser av dricksvatten där vid sidan av apoteksverksamheten. I Hjortens lokaler utfördes vissa kemiska analyser av vatten, samt av de läkemedel som vi producerade eftersom Hjorten var distriktslaboratorium och även central tillverkare av några tabletter för hela riket (Enterokinoltabletter bl.a.).

Analyserna utfördes av en apotekstekniker, Irma Krylen, men analyserna skulle kontrolleras och skrivas under av en person som var godkänd som vattenundersökare av Medicinalstyrelsen. Apotekaren Erik Högstorp var den person som hade behörighet och utförde denna syssla förutom att han hade ansvaret för driften av hela apoteket och d-labsverksamheten eftersom apotekets ägare, Sven Norström, var svårt sjuk.

Jag lade vid den tiden endast märke till kemiska undersökningar av vatten, men det kunde eventuellt förekomma mikrobiologiska undersökningar på något annat ställe.

Jag återkom till Hjorten som postskolär elev i slutet av 1963. Apoteket hade då övertagits av apotekaren Bengt Hackzell från Stockholm. Erik Högstorp hade fortfarande vattenkompetensen, men fick privilegiet på apoteket i Kiruna och flyttade. Han efterträddes av Folke Wiman som varit verksam i Gävle och också hade vattenkompetens. Han blev chef för sjukhusapoteket, som sorterade under Hjorten med Hackzell som ägare. Apotekens vattenlaboratorier var en sammanslutning av apotek med vattenanalyser, där Hjorten ingick. Börje Wikberg var verksam vid sjukhusapoteket och svarade för det praktiska arbetet med bedömning av vattenanalyserna och underskrift av provrapporterna. 29/11 1971 blev jag behörig att utföra vattenanalyser och därefter delade Börje och jag på uppdraget varannan månad

Nytt bolag för vattenanalyser

Under tiden fram till början av 1970-talet skildes vattenverksamheten från apoteket, genom att ett bolag bildades genom sammanslagning av den kemiska analysverksamheten som skett vid apoteket och den mikrobiologiska, som bedrevs av länsläkaren Jonas Eriksson (Sprut-Jonas kallad).

Detta skedde inte utan en viss vända, där Hackzell under en tid upphörde med sin del av vattenanalyserna. Eftersom det ledde till stora svårigheter för de kunder som behövde analys av sitt vatten, grep kommunen in och ville ha en lösning på problemet, varvid bolaget bildades och en överenskommelse träffades där Hackzell

skulle driva verksamheten, men att den årliga vinsten skulle delas. Den nya verksamheten bedrevs i kommunens lokaler i huset i hamnen (Gamla köttbesiktningsbyrå numera rivet och ersatt med Marité).

Apoteksbolaget bildas

Det gamla systemet med personliga privilegier på apoteksinnehav ersattes av att Apoteksbolaget bildades och alla gamla innehavare blev chefer för de apotek som de tidigare ägt. Hackzell blev därmed den siste ägaren av Hjorten, men drev apoteket fram till sin pensionering och även vattenlaboratoriet.

Vi övertar vattenlaboratoriet och bildar även bakteriologiskt lab

Vid tidpunkten för Hackzells pensionering erbjöd han att vi som arbetade med analyserna skulle få överta verksamheten på mycket förmånliga villkor. Vi accepterade detta erbjudande och bildade AB Hjortens Laboratorium och HB Bakteriologiska Laboriet i Östersund för att kunna uppfylla Hackzells överenskommelse med Jonas Eriksson. Laboratoriet var vid denna tidpunkt kliniskt laboratorium till Östersunds sjukhus och analyserade patientprover, med Jonas Eriksson som ansvarig klinisk bakteriolog. Jonas Eriksson avled efter något år och Sven Hansson, överläkare vid infektionskliniken, övertog ansvaret tills sjukhuset själva övertog sina patientprover.

Kvalitetsarbete

För att förbättra kvaliteten vid analysverksamheten vid vattenlaboratorierna inrättades en inspektionsverksamhet genom Statens Mät- och Provråd (MPR), vilket senare ombildades till SWEDAC. Jag deltog i den första kursen för bedömare, och var under en tid verksam för MPR och SWEDAC. Hjortens Laboratorium var bland de tidigaste att akkrediteras av SWEDAC (nr 14).

Utveckling av nya analyser och samarbete med Länsstyrelsen

Kommunen ville ha bort vår verksamhet i hamnen och ville bli av med ett eget laboratorium som ägnade sig åt jord och foderanalyser, så vi fick erbjudande att överta denna verksamhet, som var belägen i den gamla Marielundsskolan. Under åren där utvecklade vi verksamheten och inledde samarbete med Länsstyrelsen som hade ett eget laboratorium för undersökning av försurning och effekten av kalkning i vattendrag. Denna verksamhet har vuxit och Länsstyrelsens laboratorium tar nu emot prover från hela landet. Hjorten Laboratorium har nu flyttat till nya lokaler i kommunens industriområde.

Christer Näsström

Bokanmälan

Världsberömda läkemedel – guldåren i svensk läkemedelsindustri Redaktör Anders Cronlund

I slutet av 1900-talet revolutionerade drygt 10 svenska läkemedel ett flertal terapiområden. Läkemedlen blev världsledande och ledde till industrins expansion utomlands. Unika samarbeten mellan företag, myndigheter, sjukvård och universitet möjliggjorde detta. Läkemedelsföretagens historia finns presenterad i jubileumböcker samt i översikter.

Syftet med denna bok är att gå bakom festtalen och diagrammen och lyfta fram erfarenheter och synpunkter från ett urval av de personer som handgripligen åstadkom framgångarna. De är ofta mellanchefer som stannat många år i företaget.

Boken innehåller 35 bidrag täckande forskning och utveckling, tillverkning, kvalitet och marknadsföring. Dessutom finns inledande texter om förutsättningar för utvecklingen till respektive kapitel.

Fem matnyttiga appendix ingår samt förord av tidigare chefen för europeiska läkemedelsmyndigheten EMEA apotekaren Thomas Lönngren.

Redaktörer är farm dr Anders Cronlund, tidigare vetenskaplig sekreterare och utbildningschef vid Apotekarsocieteten samt apotekare Ola Flink, med mångåriga erfarenheter från forskning och produktion inom olika läkemedelsföretag.

Boken finns att köpa i bokhandeln eller från flink.ola@gmail.com
Pris 266 kr inklusive moms och frakt.

Medicinhistoriska museet i Helsingborg – väl värt ett besök

Byggnaden från 1888 ritades för Helsingborgs Barnsjukhus, vilket förklarar arkitekturen med stora runda sjuksalar, som ansågs ge god luftväxling och solljus hela dagen. Fram till 1943 låg sjukhuset här.

Museet öppnades på 80-talet. De olika avdelningarna ger en varierande inblick i gamla tiders sjukvård, och beskriver utveckling av sjuk- och hälsovård. En del äldre apoteksföremål finns också här.

En stor del upptas av Leos utställning *Från Leopiller till Nicorette*. Den låg tidigare i Leos egna lokaler, och flyttades hit 2015. Här visas Leos utveckling genom 100 år och även ett läkemedels olika faser: forskning, re-

gistrering tillverkning och marknadsföring. Det ingår också en del utrustning från företagets produktion, i olika skala.

Senaste tillskottet till museet beskriver *Viggo*, ett företag inom sjukvårdsmaterial, som också är Helsingborgsbaserat.

Museet drivs av Medicinhistoriska föreningen i Helsingborg, inträdet är gratis. Mycket hjälpsamma värdar finns på plats. Visningar kan ordnas efter överenskommelse. Öppet på tisdagar och torsdagar, vissa söndagar. Se hemsidan, som är bra uppdaterad.

Elisabeth Carling

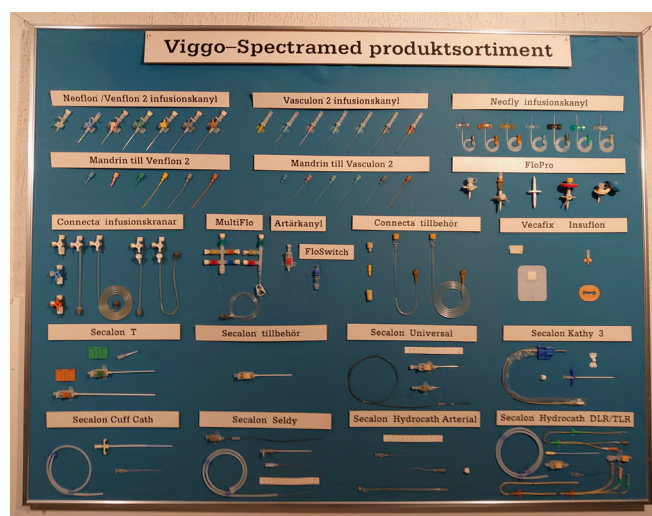
Exempel på Nicorette förpackningar.

Utrustning för tuggprovning av Nicorette.

Oroliga patienter kunde ordinerar kroppstempererade bad ett par timmar dagligen i ett par veckor.

Exempel på produkter från Viggo.